

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Türkiye’de Engelliliğe Dair Sorun
Alanlarına Sistematik Bir Yaklaşım

A Systematic Approach to Disability Issues
in Turkey

Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU*

Geliş/Submitted: 22.02.2022

Kabul/Accepted: 24.03.2022

Yayın/Published: 27.03.2022

Citation / Atıf

Kahraman Güloğlu, F. (2022). Türkiye’de engelliliğe dair sorun alanlarına sistematik bir yaklaşım. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (32), 364-381.

Kahraman Güloğlu, F. (2022). A systematic approach to disability issues in Turkey. *The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 9 (32), 364-381.

Makale Türü:

Derleme Makalesi

Article Information:

Review Article

 10.29228/TIDSAD.58132

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, fkahraman@yalova.edu.tr

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Türkiye’de Engelliliğe Dair Sorun Alanlarına Sistemik Bir Yaklaşım¹

A Systematic Approach to Disability Issues in Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU

Öz: Engelli bireyler sağlıktan eğitime, istihdamdan sosyo-kültürel faaliyetlere kadar tüm yaşamsal alanlarda sorunlarla karşılaşmaktadır. Karşılaşılan sorunlar sadece engelli bireyi değil, onun çevresini oluşturan ve bakımını üstlenen ailesini ya da diğer bakım verenleri de etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de engelliliğe dair sorun alanlarının belirlenmesinde sistemik bir yaklaşım sunarak, konunun daha net anlaşılmasını ve de daha kalıcı ve etkin çözümler üretilmesini sağlamaktır. Böylece bu çalışmada engelliliğe dair sorun alanları Türkiye koşulları göz önünde bulundurularak, yaşamışlık çerçevesinde “tıbbi tedavi alanı, sosyal-etkileşimsel alan ve farkındalık alanı” olarak üç temel boyutta sınıflandırılarak ele alınmıştır. Her bir alanın kendi içerisinde çeşitli sorunları barındırdığı tespit edilmiştir. Çalışma bu sorunlara çözüm önerileri ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Türkiye’de engellilik, engelli bireylerin sorunları.

Abstract: People with disabilities face problems in all vital areas, from health to education, from employment to socio-cultural activities. The problems encountered affect not only the people with disabilities, but also their families or other caregivers who take care of them or constitute their environments. The purpose of this study is to provide a systematic approach to determine problem areas related to disability in Turkey, so help a clearer understanding disability in the social structure of Turkey, and to produce more permanent and effective solutions. Thus, considering the conditions of Turkey, within the experience of disability, the problem areas of disability in this study are classified in three main dimensions as “medical treatment area, social-interactive area and area of awareness”. It has been determined that each area has various problems within itself. The study was concluded with suggestions for solutions to these problems.

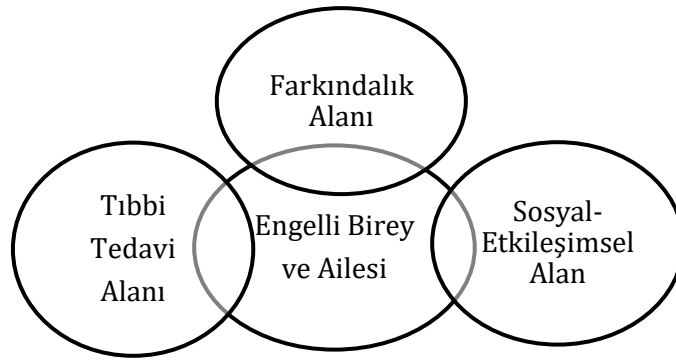
Keywords: Disability, disability in Turkey, problems of people with disabilities.

¹ “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu çalışma, 09.01.2018 tarihinde Yalova Üniversitesi’nde gerçekleştirilen Koçum Babam Engelli Çalıştayında sunulan ancak özet veya tam metni yayınlanmayan “Türkiye’de Engelliliğe Dair Sorun Alanları” başlıklı çalışmadan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This study is derived from the study presented orally at the workshop held at Yalova University on 09.01.2018.

Giriş

Türkiye’de engelliliğe dair birçok sorun alanı bulunmaktadır. Bu sorun alanları hem bireysel hem de sosyal yaşamın çeşitli boyutlarını kapsamaktadır. Bu sorunların bir kısmı engelli birey ve ailesini veya onunla etkileşim içerisinde olan diğer bireyleri doğrudan tek boyutlu olarak etkilerken, bir kısmı ise çok boyutlu, doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Ancak bu alanların iç içe geçmiş olması konuya sistematik yaklaşmayı ve çözüm önerilerinin üretilmesini zorlaştırmaktadır. Tüm bu boyutları göz önünde bulundurarak, çalışma boyunca edinilen bilgilerin derlenmesi ve sentezlenmesi ve de yaşanmışlık çerçevesi içerisinde bu çalışmada engelliliğe dair sorun alanları tıbbi tedavi alanı, sosyal-etkileşimsel alan ve farkındalık alanı olarak üç temel başlıkta ele alınmıştır.

Şekil 1: Engelliliğe Dair Sorun Alanları

Engellilikle ilgili bu üç temel sorun alanına geçmeden önce konunun daha net anlaşılması için bazı hususların ele alınması uygun olacaktır.

Engelliliğe dair sorun alanları tartışılırken dikkat edilmesi gereken konuların başında engelliliğin bireysel ve sosyal boyutlara sahip olan toplumsal bir olgu ele alınması gerektiğidir. Böylece engelliliğin bireysel boyutu olan bedendeki uzuv kaybı, organ işlevselsizliği, hormonal düzensizlik gibi biyolojik ve/veya fiziksel özelliklerle ilgili sağlık hizmetlerini ilgilendiren konular (yeti yitimleri) toplumsal bir olgu olan engellilik alanında gözden kaçırılmamış olacaktır. Engelliliğin sosyal boyutunda ise toplumsal yaşama katılmada karşılaşılan çevresel, tutumsal bariyerleri oluşturan olumsuz sosyal koşullar ele alınmalıdır. Böyle bir ayrıma gidilmesinin temel nedeni engelliliği açıklayan kuramsal yaklaşımlardan olan tıbbi ve sosyal engellilik modellerinin bu çalışma boyunca göz önünde bulundurulmasıdır. Siebers’e (201: 82) göre; tıbbi model, sakatlığı tekil bedenlere yerleştirir ve engelli bireyi rahatsız ya da kusurlu diye ayırarak bedenleri iyileştirmeye çalışır. Peters ve Opacich (2006: 762) engelliliğin sosyal olarak negatif görülmesini pekiştirdiği gerekçesiyle sosyal modelin engelliliğin tıbbileştirilmesine karşı çıktığını belirtmişlerdir. Barnes (2003: 6) ise geleneksel bireysel tıbbi yaklaşımların tersine sosyal modelin engelli-

likte odağı yeti yitimli bireylerin fonksiyonel sınırlılıkları yerine, engelleyici çevreler, bariyerler ve kültürlerin neden olduğu problemlere çevirdiğine dikkat çekmiştir. Bu durumun uygun bireysel temelli müdahalelerin (rehabilitasyon, eğitim ve istihdam gibi) önemi reddetmediğini, fakat dikkati engelli bireylerin sınırlılıklarından ziyade dikkati engelli olmayanların hâkim olduğu çevreye ve topluma yönelttiğini belirtmiştir. İşe bu çalışmada da bu bakış açısıyla hareket edilerek hem bireysel temelli müdahalelerin önemine ve bu konudaki eksikliklerin giderilmesine hem de çevresel ve tutumsal bariyerlerin engelli bireyler ve aileleri için yıkıcı etkisine ve bunların ortadan kaldırılmasına dair bir anlayış benimsenmiştir.

Türkiye’de ise Nüfus ve Konut Araştırması (2011) sonucuna göre 3 yaş ve üzeri nüfusta engellilik kişi sayısı 4 882 841’dir. Bu bireylerin %4,1’i bir şeyleri taşımada ya da tutmada, %3,3’ü yürümede ve merdiven kullanmada, %2’si öğrenmede ve dikkat toplamada, %1,4’ü görmede, %1,1’i işitmede, %0,7’si ise konuşmada güçlük yaşadıkları belirtmişlerdir. O halde Türkiye’de her 100 kişiden 7’si bir engellilik türüne sahiptir. Türkiye’de hastaneler tarafından verilen Engelli Sağlık Kurulu Raporlarına göre oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sistemi’nde kayıtlı engelli birey sayısı ise 2.511.950’dir (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022). Bu kişilerin ailelerinin de engellilikle ilgili sorun alanlarından etkilendiğini düşündüğümüzde konunun önemi daha bir belirginleşmektedir.

Engelliliğe dair sorun alanları engellilik politikalarının üretimini de etkilemektedir. Buradan yola çıkarak engellilik politikası alanlarının engelli bireylerin ve ailelerinin karşılaştığı sorunları ortadan kaldırmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Engelliliğe dair sorun alanlarının çözümü için Türkiye’de yapılması gerekenlerden bazılarını Aysoy (2004) şu şekilde sıralamıştır: Herkesin toplum yaşamına katılmada eşit seviyede şartlara sahip olduğu, engellilik konusunda ailenin merkeze alındığı, gönüllüğe dayanan toplum temelli sistemin temel alındığı ulaşılabilir bir toplum oluşturulmalıdır. Aile odaklı sosyal politika oluşturulmalı ve engelli ailelerine yönelik destek hizmetleri öncelikli olmalıdır. Engelliliğe dair kurumlar toplumsal ihtiyaca cevap verecek şekilde kamu reformu ile birleştirilmelidir. Eşitlik oluşturabilmek için Türkiye’nin toplumsal koşulları çerçevesinde sosyal politika üretilmelidir. Engellilik hakkında farkındalık oluşturulmalıdır. Toplum temelli rehabilitasyon hizmetleri ile yerel idareler engellilik konusunda güçlendirilmelidir. Tüm bunlar engelli bireylerin ve ailelerinin karşılaştığı sorunların çözümü için etkilidir ancak bu sorunlar çok boyutludur ve sistematik bir şekilde değerlendirilmelidir.

Engelliliğe dair sorun alanları ele alınırken ortaya çıkan bir diğer konuda engelli nüfus sayısının ne kadar olduğudur. Çünkü dezavantajlı grupların nüfus yoğunluklarının bilinmesi o alanla ilgili yapılacak olan plan ve programa etki etmekte ve önceliklerini de belirlemektedir. Dünya Engellilik Raporu’nda dünya genelinde bir milyardan fazla insanın herhangi bir türden engellilik ile yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca yaşlı nüfusunun artması ve engellilikle ilgili kronik sağlık sorunlarının (diyabet, kalp ve damar hastalıkları ve akıl hastalığı) artması ile birlikte daha fazla insanın engelli olma riskinin arttığına dikkat çekilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2011: 1-2). Jeager ve Bowman (2005) dünya genelinde yaklaşık olarak 550 milyon insanın engelli olduğunu ve bu bireylerin aileleri de hesaba katıldığında engelliliğin çok önemli bir çoğunluğun hayatını etkileyen bir konu olduğuna işaret etmişlerdir. Dünya genelinde engelli bireylerin %70’inin ihtiyaçları olan hizmetlere erişimlerinin sınırlı olduğu tahmin edilmektedir (BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleş-

mesi Komitesi Genel Yorum No. 5, 1994, para. 8).

Türkiye’de engelliliğe dair sorun alanlarının ele alındığı ve tartışıldığı çalışmalarda konuya ışık tutmaktadır. Örneğin; “Engelsiz Türkiye İçin Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler” başlıklı Sabancı Üniversitesi Raporu’nda engelli bireylerin yaşam kalitesini olumsuz olarak etkileyen temel etmenler şu şekilde sıralanmıştır:

“...yetersiz politikalar ve standartlar, olumsuz tutumlar, yeterli hizmet sağlanması, etkin finansman eksikliği, erişilebilirliğin yetersizliği, engelli bireylerin yaşamlarını doğrudan etkileyen konularda karar alma süreçlerine dâhil edilmemeleri, engellilik hakkında sağlam ve karşılaştırılabilir verilerin ve uygulanan programlara ilişkin bulguların yetersizliği ...” (Menda vd., 2013: 11).

Bunların dışında genel olarak bakıldığında engelli bireylerin sosyal dışlanması ve ayrımcılığa uğramaları da engellilik politikalarında ele alınan sorunlardandır. 2010 yılında gerçekleştirilen Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması’nda engelli bireylerin görüşleri doğrultusunda sorunlar tespit edilmiştir. Buna göre; Türkiye’de engelli bireylerin %85,7’si sosyal yardım ve destek hizmetlerinin artırılmasını, %77’si sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini, %40,4’ü bakım hizmetlerinin iyileştirilmesini, %28,7’si iş bulma olanaklarının artırılmasını, %25,6’sı eğitim olanaklarının çoğaltılmasını, %17,7’si fiziksel çevrenin ve ulaşımın düzenlenmesini istemişlerdir. %2,2’sinin ise bir beklentisi olmadığı sonucu çıkmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu, 2011: 49). Engelli bireylerin sorunlarına dair ilk sırada sosyal yardım desteklerinin artırılması isteğinden yola çıkarak Türkiye’de engelliliğin sosyal koru(n)ma odaklı hizmetlere dayalı bir yaklaşımla ele alındığının ispatıdır. Ayrıca devamında sağlık ve bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesine dair beklentiler olması, Türkiye’de engelliliğe dair temel yaklaşımın uygulamada tıbbi modelle şekillendiğinin önemli bir göstergesidir. Bu durum hem engelli bireylerin engelliliğe bakış açısını hem de sosyal politikaların odak noktalarını özetlemektedir. Tabi ki her engelli birey aynı şeyleri düşünmüyordur, ancak çoğunluğun fikri bu şekildedir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de engelliliğe dair sorun alanlarının belirlenmesinde sistematik bir yaklaşım sunarak, konunun daha net anlaşılmasını ve de daha kalıcı ve etkin çözümler üretilmesini sağlamaktır. Ailesinde engelli bir bireye sahip olan bir kişi olarak engelliğin sosyal boyutunu ve dezavantajlılığını deneyimlemekteyim. Böylece bu çalışmada engelliliğe dair sorun alanlarını Türkiye koşullarını göz önünde tutarak, yaşanmışlık çerçevesinde “tıbbi tedavi alanı, sosyal-etkileşimsel alan ve farkındalık alanı” olarak üç temel boyutta sınıflandırdım. Çalışmanın geri kalanında bu üç boyut sırasıyla ele alınmış ve çalışma sonuca bağlanarak çözüm önerileri sıralanmıştır.

Engelliliğe Dair Tıbbi Tedavi Alanındaki Sorunlar

Engelliliğe dair temel sorun alanları sıralanırken, genel olarak tıbbi tedavi alanı eksik bırakılmakta, sosyal-etkileşimsel alanla ve farkındalık alanı ile ilgili sorunlar daha çok öne çıkmaktadır. Bunun bir nedeni engelliğe dair güncel bakış açılarının engelliliğin sosyal modeli ve insan hakları modeli çerçevelerinde gelişmesidir. Güncel olarak sosyal bilimler alanında engelliliğin tıbbi modeline karşı çıkılmakta ve engelliliği tıp uzmanlarının tahakkümüne yerleştirdiği gerekçesiyle bu model eleştirilmektedir. Burcu (2015: 23, 25) tıbbi modelin engelliliğin bireysel bir kusur, trajedi ve deneyim olduğu fikrini yaydığını ve bire-

yin anormalliğini ve tedavi edilmesi gerektiği kanısını hâkim kıldığını belirterek, engelli bireylerin “kendi damgalanmalarının sorumlusu” olarak kabul edildiklerini ifade etmiştir. Barton (1998: 56) da tıbbi modelin engelliliğe dair problemleri bireyselleştirerek, engelli insanları ötekileştirdiğini belirtmiştir.

Engelliliğe dair tıbbi tedavi alanındaki sorunların başında engelli bireylerin yeti yitimi türüne ve ihtiyacına uygun gerekli sağlık hizmeti almada yaşadığı sorunlar gelmektedir. Herhangi bir engellilik türüne dair bilgi ve farkındalığın gelişmesi, biyo-medikal açıdan gerekli sağlık hizmetlerinin alınabilmesi için ilgili konulardaki uzman hekimleri bulma, onlara ulaşabilme ve varsa ilaç ve destek ürünleri ile kişilerin rahatlatılmasına başlamada engelli birey ve ailesi maddi-manevi uzun uğraşlar ve çabalar vermektedir. Uzman hekimler arasındaki yaklaşım farklılıkları, birinin desteklediği bir bio-medikal çalışmayı diğerlerinin önemsememesi veya kesinlikle reddetmesi engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerini almasına bariyer oluşturmaktadır. Aileler kendi deneyimleri doğrultusunda, daha doğrusu deneme yanılma yöntemleri sonucunda fayda gördüğü şeyleri yapmaya, ilaç ve destek ürünleri almaya devam etmektedirler. Böylece her engelli birey ailesi kendi yeti yitimi türünde neredeyse bir çeşit “tıbbi uzman” bilgisine erişmektedir. Böyle bir bilgiye erişim oldukça zaman alıcı, zahmetli ve çoğu zamanda eksik veya yanlış olabilmektedir. Bu durumda fayda yerine zarar verebilmekte ve aileler için oldukça yıpratıcı olmaktadır.

Tıbbi tedavi alanındaki ikinci önemli sorun ise Türkiye’de engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek lokal veya ithal ilaç ve destek ürünlerinin yeterli olmayışıdır. Birçok engelli birey ailesinin evinde genellikle yurt dışı menşeli, yüksek fiyatlı ilaç ve destek ürünleri adeta taşmaktadır. Çoğu durumda ise bu ilaçlara erişmek, maddi imkanlar ve yetkinlik dahilinde uzun zaman almakta ve maliyetli olmaktadır. Engelli bireylerin yaşadıkları sağlık problemleri, sıklıkla hasta olunabilmesi, bağışıklık sisteminin uygun destek ürünleri ile takviye edilmesini zorunlu kılmaktadır. Çoğu durumda alerjilerle başa çıkabilme, geçirilen grip ya da nezlenin dahi daha rahat atlatılabilmesi için uzman hekim desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yeti yitimi türlerine uygun ilaç ve destek tedavileriyle ilgili gelişmelerin takip edilebilmesi ve engelli bireylerin ihtiyaç duydukları metabolik destekleri alabilmeleri ve ailelerin rahatlatılabilmesi için her ilde engellilik türüne uygun gerek çocuk gerekse de yetişkin engelli bireylere sağlık hizmeti sunabilecek uzmanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu eksiklik nedeni ile engelli bireyin ailesi hastane hastane dolaşmakta, uygun ve kendisini anlayabilecek hekim aramakta ve adeta evden ilaç süpürecek derecede fazlaca takviyeye yönelmektedir.

Engelli bireylerin sağlık alanında yaşadıkları bir üçüncü sorun ise kendi sağlık sorunlarıyla ilgili olarak herhangi bir tedavi sürecine katkı sağlama olanaklarının olmamasıdır. Özellikle ruhsal ve zihinsel engelli bireylerin tedavi hizmetlerini almaları esmasında insan hakları ihlal edilmektedir. Tedavi sürecinin her aşamasıyla ilgili olarak engelli birey ve ailesi bilgilendirilmeli ve tıbbi sosyal hizmet uygulamaları sırasında da engelli birey ve ailesinin yüksek yararı gözetilmelidir (Utku, 2020: 73-74). Gerekli olan sağlık hizmetlerinin sağlanması sırasında engelli birey ve ailesinin bilgilendirilmesi uygulanmakta olan tedaviye de olumlu katkı sağlayacaktır.

Tıbbi tedavi alanındaki dördüncü ve en önemli sorun ise; engelli sağlık kurulu raporları ile ilgilidir. Bu sorun engelliliğe dair sosyal etkileşimsel alanlardaki sorunları da

doğrudan etkilemektedir. Türkiye’de yetişkin engelli bireyler kendilerine verilmiş olan sosyal haklardan ve hizmetlerden yararlanabilmek için öncelikle Engelli Sağlık Kurulu Raporu almalıdırlar. Bu rapor Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik’te (2019) belirlenen esaslar doğrultusunda hastaneler tarafından, engelli bireyin yeti yitimi ile alakalı alanlarda hizmet sunan (daha doğrusu tedavi yapan) hekimlerin onayıyla verilmektedir. Engelli çocuklar ise kendilerine verilmiş olan sosyal haklardan faydalanabilmek için ailelerinin başvurusuyla Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu almaktadırlar. Bu rapor da Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik’te (2019) belirlenen hususlar doğrultusunda, hastaneler tarafından çocuğun yeti yitimi (özel gereksinim) türü ile ilgili hizmet sunan, tedavi uygulayan, hekimlerin onayıyla verilmektedir. Özellikle eğitim ve istihdama dair haklardan faydalanmada bu raporlar belirleyici ve öncelikli bir öneme sahiptir. Bu durum Türkiye’de engelliğe dair sosyal haklardan faydalanmada tıbbi modelin önceliğe sahip olduğunun kanıtıdır. Özellikle eğitim ve istihdam gibi temel sosyal kurumlara ve yaşamsal alanlara katılabilmek için belli oranda yeti yitimine sahip olduğunun bu raporlarla kanıtlanması zorunluluğu engelliliğin sosyal modelinin kesinlikle karşı çıktığı bir görüş ve uygulamadır. Sosyal modelin kurucularından olan Oliver (1999) Barnes ve Mercer’e (1996) katılarak 20. yüzyılda engellilik algısını şekillendiren iki temel bakış açısının olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Hayır kurumunun yardımına ihtiyaç duyan bir trajedi olarak engellilik; tıp alanı tarafından iyileştirilmesi gereken bir hastalık olarak engelliliktir. Bu iki anlayışa engellilik hareketinin karşı çıktığını anlatan Oliver engelli bireylerin sorunlarının trajediden değil onların ihtiyaçlarını göz ardı eden toplumdan kaynaklandığını belirterek engellilik hareketine göre bu anlayışın sosyal değişime ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle bireysel tıbbi müdahalelere değil çevresel değişikliğe gerek vardır.

Ertem ve diğerlerinin görüşlerine katılan Menda vd. (2013: 14) Engelli Sağlık Kurulu Raporlarında yaşanmakta olan önemli aksaklıklar olduğuna işaret ederek, bu konudaki uygulamayı eleştirmişlerdir. Buna göre; söz konusu yönetmeliğin maddeleri ulusal ve uluslararası temel hukuki metinlere uygunluk açısından önemli sakıncalar içermektedir. Tıp bilimi açısından da söz konusu yönetmelik ve ekleri (Özür Oranları Cetveli) ciddi hatalar barındırmaktadır. Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak isteyen her yaşta birey başvuru sırasında, raporun düzenlenme sürecinde ve daha sonraki aşamalarda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar ve bu durum onların hak kaybına uğramasına neden olmaktadır. Aslında 2019’un Şubat ayında Engelli Sağlık Kurulu Raporlarına yeni bir düzenleme getirilmiş ve daha önce yürürlükte olan Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik kaldırılarak erişkinler ve çocuklar için iki ayrı yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Engelliliği bireyselleştiren ve tıbbi modeli örnekleyen bir ifade olan “özürlü” kavramı ilgili yönetmeliklerden çıkarılmıştır. Hatta engelli çocuklar için “özel gereksinimli bireyler” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca çocuklar için özür oranı cetveli ve yöntemi kaldırılarak çocukların etiketlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Menda vd. (2013: 15) engelli sağlık kurulu raporlarında temel alınan tıbbi model yerine biyo-psiko-sosyal modeli önermektedirler. Aynı yazarlar raporun hazırlanma şeklini eleştirerek, sadece alanında uzman hekimler tarafından hazırlanmamasını, kurulda özel eğitim öğretmeni, gelişim uzmanı, sosyal çalışmacı, rehber öğretmen, psikolog vb. tamam-

layıcı uzmanlık alanlarından yetkililerinde olması gerektiğini vurgulamışlardır. Tek bir değerlendirmenin yeterli olmadığını belirterek, belirli aralıklarla düzenli olarak engelli bireylerin değerlendirilmesi gerektiği ifade etmişlerdir. Engelli birey ve ailesinin konu hakkında bilgilendirilerek, sürecin katılımcıları olmaları gerektiğine işaret edilmiştir. Engelli bireylerin güçlü ve geliştirilebilir yönleriyle ifade edilmelerinin önemine değinilmiştir.

Yukarıda anlatıldığı gibi önemli sorunlara sahip olan ve daha başka sorunlara da neden olan engelli sağlık kurulu raporlarının öncelikli ve belirleyici durumu değiştirilmesi gereklidir. Böyle bir rapor ancak evde bakım hizmetinden faydalanarak maddi yardım talep eden bireyler ve aileleri için ve özürülük maaşı almak isteyen bireyler için zorunlu olmalıdır. Özel eğitim hizmetleri ve istihdam ile ilgili hizmetlerden faydalanmada bu rapora gerek duyulmamalıdır. Aksi halde engelliliğin sosyal modelinin Türkiye’de sosyal politikalarda ve uygulamalarda hâkim olması mümkün değildir.

Engelliliğe Dair Sosyal-Etkileşimsel Alandaki Sorunlar

Engelliliğe dair sosyal-etkileşimsel alandaki sorunların başında eğitimle ilgili sorunlar gelmektedir. Engelli bireylerin eğitimsel kazanımlarının yeterli olmaması toplumla bütünleşmelerinin önündeki en önemli bariyerdir. Özel özel eğitim hizmetlerinin pahalı olması okul öncesi çağda birebir eğitime ihtiyacı olan engelli gruplarının eğitimini aksatmaktadır. Devlet desteği ile sağlanan özel eğitimin sadece özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarından alınabilmesi, danışmanlık hizmeti veren kurumlardan alınamaması da önemli bir sorundur. Devlet desteği ile sağlanan bireysel eğitimin haftada iki saat, ayda sekiz saat ile sınırlı olması ise son derece yetersizdir. Aileler imkansızlıklar nedeni ile özel eğitim hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadırlar. İmkânı olan aileler çocukları için daha fazla özel eğitim aldırarak isteseler de eğitimcilerin azlığı ve rehabilitasyon kurumlarının genel olarak günde “40 dakika” eğitimden fazlasının faydalı olmayacağı görüşü ile gün içerisinde peş peşe iki-üç ders vermek istememeleri vb. nedenlerle yeterli eğitim sağlanamamaktadır. Bunun sonucunda eğitim kısmında özellikle anneler aktif rol oynamaktadır. Bu durum ise gerekli teknik desteğin alınamamasına, anne ile çocuk arasındaki bağın öğretmen-öğrenci ilişkisi şeklinde yeniden oluşmaya zorlanmasına neden olmakta ve bir takım psikolojik sıkıntılara yol açmaktadır. Ayrıca çoğu zamanda ev işi veya çalışma durumları gereğince anne ile engelli çocuk arasında öğretmen ve öğrenci ilişkisi de yeterince kurulamamaktadır. Böylece okul öncesinde elzem olan eğitim yeterince sağlanamamaktadır.

Okul döneminde ise engel türüne uygun eğitim hizmetlerinin alınmasında güçlükler ortaya çıkmaktadır. Adı bile sorunlu olan “kaynaştırma hizmetleri”nden faydalanmaya çalışan engelli birey ve ailesinin önüne gerekli donanım ve bilgiye sahip olmayan öğretmenler ve idarecilerin tutum ve davranışları ile diğer çocuklar ve ailelerinin tutum ve davranışları da eklenince eğitim hayatı engelli birey ve ailesinin gerçek anlamda engellendiği temel sosyal kurum olma özelliği sergilemektedirler. Çoğu engelli birey ailesi için eğitim çağına gelen çocuklarının okula devam edebilmesi sorunu giderek bir kabusa dönüşmekte ve aileleri sürekli bir mücadele içinde bırakmaktadır. Çocuklarının kendi yaşlıları ile bir arada eğitim alması hayalini kuran aileler, özellikle anneler, okul veya sınıf kapıları önlerinde neredeyse nöbet tutmaktadırlar. Sınıfların kalabalık oluşu, öğretmenlerin sayıca

yetersiz olması engelli bireylerin eğitim ihtiyaçlarının anaokul okullarda yeterli düzeyde karşılanamamasına yol açmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin engellilik alanı ile ilgili bilgi eksiklikleri olması, özel eğitim ve kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim hakkında yeterli donanıma sahip olmaması da engelli birey ve ailelerinin eğitim hayatında sosyal dışlanmaya uğramasına neden olmaktadır. Bunun birlikte öğretmenlerden engellilik alanına duyarlı olanların varlığı, engelli çocuğa ek ders imkanları sunmaları ve ailelerine destek olmaları bu alanda halen umut ışığının olduğunun bir göstergesidir.

Timur-Taşhan ve Erci (2018) engelli çocukları okula devam etme azlığına ve okul başarılarının düşüklüğüne değinmişlerdir. Okulların engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerektiğini ve de akranlarıyla eşit düzeyde eğitim standartlarına sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Utku (2020: 74) da engelli bireylerin eğitsel sorunlarla karşılaştığına değinerek eğitime devam edemediklerinin altını çizmiştir. Bunun önüne geçilebilmesi için okul sosyal hizmeti uygulamasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Dağ (2017) da okul sosyal hizmetinin tarihsel gelişimini değerlendirdiği çalışmasında Millî Eğitim Bakanlığı’nın mevzuatında okul sosyal hizmeti uzmanı ile bilgilerin olmasına rağmen uygulamada bu hizmetin başlatılmadığını belirtmiştir. Okul sosyal hizmeti uygulamasının başlatılması gerektiğini vurgulamıştır. Ceyhan ve Özbesler (2021) okul sosyal hizmeti uygulamasına duyulan ihtiyacı tespit etmek için yaptıkları çalışmalarında okullarda öğrenci ve ailelerle işbirliği içinde çalışacak bir sosyal hizmet uzmanının gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Engelli bireylerin okula sosyal içermelerinin yapılabilmesi ve yaşlılarıyla beraber örgün eğitime devam edebilmeleri için okul sosyal hizmeti uygulaması bir zorunluluktur. Böyle hem diğer öğrenciler ve aileleri hem de öğretmenler ve de okul yönetimi engelli birey ve ailesi için sosyal içermenin sağlanabileceği bir okul ortamını hep birlikte oluşturabilirler.

Türkiye’nin hala engelli bireyler ya da özel eğitim ihtiyacı bireyleri için bir eğitim kanunu bulunmamaktadır. Engelli bireylerin eğitim hakkıyla ilgili yasal düzenlemelerin başında Engelliler Hakkında Kanun gelmektedir. Kanunun 15. Maddesinde “Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır” (Engelliler Hakkında Kanun, 2005) denilmektedir. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin (BM EHİS) 24. maddesinde engellilerin eğitim hakkının tanınması gerektiği ve “genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği” (Engellilerin Haklarına İlişkin, 2008) almaları gerektiği belirtilmiştir. Bu yasal düzenlemeler önemlidir. Bunların yanında tüm farklılıkları kapsayıcı, insan çeşitliliğini içeren bir eğitim kanunu oluşturmakta gereklidir. Böylece “kaynaştırma” ve hatta “bütünleştirme” gibi sorunlu bir anlayıştan “kapsayıcı” olmaya ve her ihtiyaca hitap etmeye hazır bir anlayışa geçilebilir. Bu durum uygulamada da kolaylık ve esneklik sağlayacaktır. Böylece engelli bireylerin güçlü yönlerine odaklanılabilir ve toplumsal yaşama katılımında teşvik edici bir tutum sergilenebilir.

Engelliliğe dair sosyal-etkileşimsel diğer bir sorun alanı ise istihdamdır. Yeterli mesleki bilgi ve deneyime sahip olmama, olsa bile istihdam edilmek istenmeme, istihdam edilme durumunda yeterli makul uyumlaştırma yapılmaması engelli bireylerin istihdamda sürekli sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Engelli bireyler için eğitimden sonra

en ciddi yaşamsal ayrımcılık alanı istihdamdır. İstihdama katılamayan engelli bireyler ya engellilik maaşına yönelmekte ya da ailelerine bağımlı olarak yaşamaya devam etmektedirler. Çalışabilecek durumdaki engelli bireylerin istihdama katılmaları sosyal yaşamda aktif birer üye olarak yer almalarında temeldir. İstihdamda engelli kotalarının yetersizliği, ayrıca kotaların genelinin düşük vasıflı işler olması engelli bireyler ve aileleri için başka bir sorun alanı oluşturmaktadır. Engelli bireylerin aldıkları eğitim alanının dışında başka bir işte istihdam edilmesi de engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini güçleştirmektedir. Ayrıca EKPS ile engelli bireylerin diğer bireylerden farklı olarak istihdam için sınava girmelerinin bir tür ayrıştırmaya yol açtığı da engelli bireyler tarafından dile getirilmektedir.

Yılmaz, Yakut-Çakar ve Küçükaslan (2013: 238), engelli bireylerin düşük istihdamıyla ilgili detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu belirterek, bu durumun sebebine dair bazı nedenler aktarmışlardır: Erişilebilirlik sorunlarının olması; iş arama sürecinde engellilikle ilgili ayrımcılıkla yüzleşme; sosyal yardımlardan biri olan gelir desteğini kaybetme endişesi; işten çıkarılma korkusu; uzun süredir iş bulamama nedeni ile iş aramaktan vazgeçilmesi (yılgın işçi durumu). Can ve diğerleri (2012: 110) engelli işgücüne olan talebin azlığının da engelli bireylerin istihdamına olumsuz etkide bulunduğunu belirtmişlerdir. Karataş (2002) ise toplumun engelli bireylerin yapabilecekleri işler konusunda bilinçli olmadıklarını, bu nedenle işverenlerin engelli bireylerin iş becerileri hakkında endişe duyduklarını aktarmıştır. İşe alınan engelli bireylerle ilgili olarak işyerinde gerekli düzenlemelerin yapılması ve böylece önlem alınması gerekmektedir. Aslında Genel işsizlik sorunu çözülmeye çalışılırken, engelli bireylerin durumlarının da göz önüne alınması daha bütüncül politikalar sağlayacaktır.

Orhan (2013, 82) Thornton ve Lunt'ın (1994) belirttiği engelli bireylerin istihdamı ile ilgili iki net olumsuz duruma katılmıştır: 1) Engelli bireyler arasındaki tahmini işsizlik oranları, engellilik tanımının ve belirleyici ölçütlerinin değişmesine rağmen üç kat daha fazladır. 2) Engelli bireyler, işgücü piyasasında düşük ücretli, pek bir beceri gerektirmeyen, statüsü ve dolayısıyla talebi düşük olan işlerde istihdam edilmektedir.

Yılmaz ve diğerleri (2013: 243), engelli bireylerin eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle istihdamlarında sorun yaşandığını ve bu nedenle engelli bireylere yönelik mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin kısa vadede engelli bireylerin istihdamı için bir çözüm olduğunu vurgulamışlardır. T.C. Kalkınma Bakanlığı (2015: 145) yayınladığı Özürlülere Yönelik Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu'nda Türkiye'de engelli bireyin istihdamının tüm ekonomik ve sosyal alanlardaki plan ve programlara dâhil edilerek; yani engelliliğin anaakımlaştırılması yoluyla artırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. İş piyasasının koşulları dikkate alınarak, alanda yetişmiş personelle ve ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde sistemli çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Schriner (2011: 274) konuya daha genel olarak bakarak engelli bireylerin istihdam durumlarını iyileştirmek için öncelikle bu duruma sebep olan "toplumsal, ekonomik ve siyasal etkenlerin değerlendirilmesini" önermiştir. Bu açıdan da en önemli katkının toplumda yeni bakış açıları geliştiren engellilik çalışmalarında bulunan akademisyenler tarafından yapıldığını belirtmiştir. Böyle bir önerinin dikkate alınması engelli bireylerin istihdamla ilgili yaşadıkları ve artık kalıplaşan sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır.

İstihdamla ilgili olarak tıbbi model iş piyasasının üretkenliği için talep edilen şart-

lara engelli bireylerin kendilerini adapte etmelerini önermektedir (Scotch, 2000: 219). Bu durum özellikle işin özelliklerine uygun engelli birey arayışında da kendini göstermektedir. Kotaları doldurmaya çalışan İŞKUR halen işin özelliklerine uygun engelli bireyler aranmaya devam etmektedir. Aslında bu durum kotaların doldurulmaya çalışılması açısından yanlış bir yaklaşım değildir. Ancak temelde engelliğin tıbbi modeline dayanmaktadır. Zaten Türkiye’de engelli bir bireyin kendisine ayrılan kotaya erişebilmesi için öncelikle tıbbi modelci bir bakış açısıyla hazırlanan engelli sağlık kurulu raporunu alarak en az %40 yeti yitimine sahip olduğunu kanıtlaması gerekmektedir.

Engelliliğe dair sosyal-etkileşimsel diğer bir sorun alanı da evliliğdir. Burcu, Şahin ve Kamanlıoğlu (2006) engelli bireylerin eş seçiminde yaşadıkları sorunları inceledikleri çalışmalarında engelli erkeklerin ve kadınların eş seçimlerini doğru yapamayacaklarına dair bir algının olduğunu tespit etmişlerdir. Karataş (2002) da engelli bireylerin evlenmelerinin ve aile kurmalarının güçlüğüne değinerek, bu durumun onların toplumla bütünleşmelerinde bariyer oluşturduğunu belirtmiştir. Özellikle engelli kadınlar evlenmede sorun yaşamaktadır. Birçok engelli kadın kendilerinin bir eş olarak engelli olan veya olmayan erkekler tarafından tercih edilmediklerini belirtmektedirler. Normalde kadınların yapmak istemediği, kaçındıkları toplumsal cinsiyet rollerinden olan ev işleri, yemek yapma, çocuk bakımı vb. konularda yeterli olduklarını ispata yönelmektedirler. Evlenmede yaşanan sorunlar bağımsız yaşam sürdürebilmede önemli bariyerlere neden olmaktadır. Engelli bireylerin evlenmeleri ve eş seçimleri ile ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Engelliliğe Dair Farkındalık Alanı Sorunları

Engelliliğe dair farkındalık alanı sorunlarının başında erişilebilirlik sorunu gelmektedir. “Erişilebilirlik; binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasıdır” (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021: 37). Engelli gruplarına uygun erişilebilir çevre tasarımlarının yeterli olmayışına konu hakkında halkın duyarlılık ve bilgi eksikliği de eklenince ortaya erişilemeyen bir sosyal çevre çıkmaktadır. Bu sorun sağlık hizmetleri almadan, eğitime ve istihdama katılmaya ve de tüm toplumsal yaşam alanlarında var olmada zorluğa neden olmaktadır. Erişilebilirliğin sağlanması, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılmasında önemli düzenlemelerden biridir. Evcil (2005: 194) Türkiye’de engelli bireylerin toplumla bütünleşmelerinde ve istihdama katılmalarında fiziksel şartların yetersizliğinin önemli bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir. Gerçekten de erişilebilirlik sorunların toplumsal yaşam alanlarına dahil olmanın önündeki güçlü bir bariyerdir. Eğitim ve iş hayatına katılamayan bireylerin, ülke ekonomisinde tüketici olarak konumlandığına dikkat çeken Sungur-Erenoğlu ve Yıldız (2013: 125) fiziksel erişilebilirliği olmayan bir çevrede engelli bireylerin eğitim ve iş olanaklarından faydalanamayacağını ifade etmişlerdir. Bu doğru fakat eksik bir yaklaşımdır. Doğrudur, çünkü fiziksel erişilebilirlik yeterli değilse dışarda, başka bir mekânda sunulan herhangi bir fırsata erişim olanağı sınırlıdır. Eksik bir yaklaşımdır çünkü fiziksel erişilebilirliğin tam olarak sağlanmasını beklerken eğitim ve iş imkânları elden gitmekte ve engelli bireyler yeterince sosyalleşememekte, toplumsal katılımı sağlayamamaktadırlar. Oysa bireyler, toplumsal katılım sebebiyle kendilerinin toplum için önemli bir aktör olduklarını düşünürler. Gerçekleşen başarılı eylemlerin toplum tarafından onure edilmesi ile de birey içinde yaşadığı top-

lumun / topluluğun yararlarından pay alma hakkını kazanır. Bu hak ediş ile bireyin toplumdaki beklentileri oluşurken; beklentileri doğrultusunda girdiği sosyal ilişkiler ise sorunların zeminini oluşturur (Yıldız ve Erdurak, 2015: 407). Bu değerlendirmelerden de hareketle denilebilir ki; dışarıya çıkmayan ve kendilerini görünür kılmayan engelli bireyler, genel olarak sosyal yaşamda yok sayılmaktadırlar ve onlar için yapılması gereken düzenlemeler ve iyileştirmeler de yetersiz kalmakta veya yanlış olmaktadır.

Türkiye’de güncel olarak erişilebilirliği artırmakla ilgili çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün çalışmaları ve bunları Türkiye geneline yayma çabası takdir edilmelidir. 2030 Engelsiz Vizyonun hedeflerinden biri “İçermeci ve Erişilebilir Toplum”un gerçekleştirilmesidir. Burada erişilebilirlikle ilgili hak temelli bir yaklaşımın benimsenerek, engelli bireylerin eğitimden istihdama, sosyal ve kültürel faaliyetlerden ulaşım hizmetlerine, konutlardan her türlü bilgi ve iletişim teknolojilerine tam erişimleri konusunda hedefler belirlenmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.).

Engelliliğe dair farkındalık alanı sorunlarından diğeri ise istatistiksel veri eksikliğidir. İstatistiksel veri eksikliği, engelli bireylere dair her açıdan güçlü bir altyapı oluşturulmasının önünde duran önemli bir sorundur (Yelce vd., 2013: 88). Türkiye’nin iç hukukuna dâhil olan B.M. EHİS’in (2008) 31. maddesi “İstatistikler ve Veri Toplama”ya ilişkindir. Taraf devletlerin engelli bireyler için gerekli politikaları oluşturmalarında ve geliştirmelerinde önemli fikir ve görüşler elde edecekleri istatistiksel verilerin toplanmasının gerekli olduğunu aktarılmaktadır. Uygun bir şekilde toplanan verilerin korunması ve dağıtılması ve de hem engelli bireyler hem de diğerleri tarafından erişilebilir olması gerekmektedir.

Burcu (2015: 6) engelli nüfusu betimleyecek istatistiksel veri sıkıntısının Türkiye’deki engellilik çalışmalarıyla ilgili önemli bir eksiklik olduğunu vurgulamıştır. 2000 yıllardan itibaren istatistiksel veri tabanı oluşturulması dair çalışmalar yapıldığını, engelli nüfusa dair ilk sistematik bilginin 2000 Genel Nüfus Sayımı’ndan elde edildiğini, ancak kapsamlı ilk çalışmanın 2002 yılında TÜİK ve ÖZİDA’nın iş birliği ile gerçekleşen Türkiye Özürlüler Araştırması olduğunu belirtmiştir. Yazar (2015: 173, 174) engelli birey nüfusunun sayısını ve sosyo-demografik özelliklerini tam olarak yansıtacak veri olmamasını eleştirerek, “Bu durumun engelli bireylerin hem resmi söylemde hem de kültürel odaklı olarak göz ardı edildiklerinin önemli bir kanıtı” olduğunu belirtmiştir. Bunun değişmesi için Türkiye’deki engelli hareketinin sosyal hukuk devletinin gerektirdiği şekilde gelişmesinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Menda vd. (2013: 14) ise engelli bireyler hakkında geçerli ve güvenilir istatistiksel bilgilerin toplanmasında ICF’e dayanan evrensel tanımların kullanılmasını önermiştir. Böylece elde edilen veriler uluslararası alanda karşılaştırılabilir olacaktır.

2013 yılından bu yana EYHGM’nin Araştırma Geliştirme Proje Dairesi Başkanlığı tarafından “Engelli Bireylere İlişkin İstatistiksel Bilgiler” yayınlanmaktadır. Ancak bu bilgiler Devlet Personel Başkanlığı, Türkiye İş Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, EYHGM ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü gibi devlet kurumlarından derlenmektedir, özgün çalışmaları içermemektedir.

Türkiye’de engelli bireylere dair ilk kapsamlı istatistiksel veri çalışması 2002 yılın-

da Başbakanlık Özürlüler İdari Başkanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın ortak çalışması ile Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Ortaya çıkan Türkiye Özürlüler Araştırması’na göre; engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29’dur (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA], 2009: 6). 2002 tarihinden sonra Türkiye’de engelli bireylere dair kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmemle birlikte 2011 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması’nda engellilikle ilgili veriler toplanmıştır. MEB’de her yıl yayınladığı eğitim istatistiklerinde engelli öğrencilere dair veriler sunmaktadır. Ayrıca, Ulusal Engelliler Veri Tabanı Projesi ile engelli bireyler hakkında istatistiki veriler toplanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu veriler herhangi bir nedenle, herhangi bir kamu kuruluşuna başvuran engelli bireyler hakkındadır. Bu da yeterli olmamaktadır. Bu konuda etkili ve verimli çalışma Türkiye İstatistik Kurumu’nun başkanlığında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın ortaklığında gerçekleştirilebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus engelli bireylerin yalnızca yeti yitimlerine odaklanan istatistiki verilerin toplanmaması gerektiğidir. Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılmasına bariyer oluşturan sosyal çevre düzenlemelerin ve erişilebilirlik sorunlarının da bu çalışmada dikkate alınması gereklidir.

Engelliliğe dair farkındalık alanı sorunlarından bir diğeri de yasal mevzuatta verilen hakların uygulamada kullanılmasında yaşanan sıkıntılardır. Genç ve Turan (2005, s. 201) da Türkiye’de yasal metinlerde güvenceye alınan hakların uygulamaya geçmede başarılı olmadığını belirtmişlerdir. Bunun en önemli sebebi engellilik hakkında yeterli farkındalığın toplumda ve ilgili kurumlarda oluşmamış olmasıdır. Bu nedenle engellilik hakkında toplumsal farkındalığı geliştirilmesi, yapılan düzenlemelerin “hayırseverlik”ten kaynaklanmadığı, hak temelli olduğu konusunda kampanyaların düzenlenmesi gereklidir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye toplumunun engelliliği şekillendiren temel sosyo-kültürel değerlerinden biri de “muhtaç olana yardım”dır (Kahraman-Güloğlu, 2017: 117). Muhtaç olana yardım anlayışı, toplumsal dayanışma çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu durumda hak temelli yaklaşım ile çelişmemektedir. Engelliliğin insan hakları konusu hakkındaki farkındalığın toplumsal düzeyde geliştirilmeye ihtiyacı vardır.

Sosyal modelci bir bakış açısına sahip olan Burcu’ya (2015: 8) göre ise “...Türkiye’de engelli bireylerin haklarına, sorunlarına ve çözüm stratejilerine ilişkin önemli adımlar sosyal söylemin benimsenmesiyle sağlanacaktır...” Ancak sosyal model engelli kadınların ihtiyaçlarını dile getirmekte başarısızdır. Bu nedenle bu çalışmada sosyal model söyleminin benimsenmesinden ziyade insan hakları ekseninde insan çeşitliliği ve insan hakları yaklaşımının benimsenmesinin daha elverişli olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca özellikle engelli kadınların konumlarını iyileştirmek adına engellilik çalışmalarına toplumsal cinsiyet bakış açısı, toplumsal cinsiyet çalışmalarına da engellilik bakış açısının getirilmesi bir zorunluluktur. Konunun bütünlüğü açısından tüm politika yapım ve uygulamalarında ise engelliliğin farklı dezavantajlı alanlarla kesiştiği, engelli kadın, engelli çocuk, göçmen engelli birey gibi en az iki farklı kesişimsel dezavajı deneyimleyen engelli bireylerin daha dezavantajlı konumlarının açığa kavuşturulması için kesişimsel bir yaklaşımın benimsenmesi de önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de engelliliğe dair sorun alanlarının sistematik bir şekilde değerlendirildiği bu çalışmada “tıbbi tedavi alanı, sosyal-etkileşimsel alan ve farkındalık alanı” olmak üzere temel olarak üç ana sorun alanı tespit edilmiştir. Engelliliğe dair sorun alanlarından sosyal-etkileşimsel alanın ve farkındalık alanının önemi ve yeri çok büyükken, tıbbi tedavi alanının da varlığının çok belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Her bir sorun alanının içerisinde çeşitli alt sorunlar ele alınmıştır. Buna göre tıbbi tedavi alanındaki sorunlar arasında engelli bireylerin yeti yitimi türüne ve ihtiyacına uygun gerekli sağlık hizmeti veren tıp hekimlerine ulaşmada sorun yaşanması; ihtiyaç duyulan yerel veya ithal ilaç ve destek ürünlerinin yeterli olmayışı ve ayrıca pahalı olması; engelli sağlık kurulu raporlarının toplumda hala engelliliğe dair “tıbbi modelci bakış açısını” temellendirmeye devam etmesi ve eğitim ve istihdam gibi temel sosyal haklara erişimde belirleyici ve öncelikli oluşunun engellilikte insan hakları bakış açısının uygulamada gelişmesine bariyer oluşturduğu gibi sorunlar yer almaktadır. Yeti yitimlerinin oranları ile engelli bireyleri etiketlemeye değil, sosyal katılımı artırmak için ne yapılması gerektiğine odaklanılmalıdır.

Engelliliğe dair sosyal-etkileşimsel sorunlar arasında eğitimle ilgili sorunların başta geldiği belirlenmiştir. Engelli bireylerin yeterli eğitime sahip olmamaları; özel özel eğitim hizmetlerinin çok pahalı ve yetersiz olmasının eğitimin aile içinde giderilmesi ihtiyacına neden olması, bu durumun anne ile çocuk arasındaki bağı farklılaştırması; okul döneminde ailelerin birçok bariyerle karşılaşması engelli bireylerin ve ailelerinin eğitimsel alanda karşılaştığı temel sorunlardır. Okul öncesi dönemde haftada en az 20 saat bireysel destek eğitimine (özel eğitim, fiziksel terapi ve öğretici oyun aktiviteleri) ihtiyaç duyan engelli çocukların bu ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle okul öncesi eğitim kurumlarında özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar hakkında farkındalığın oluşturulması ve böylece çocukların okul öncesi dönemde desteklenmesi önemlidir. Erişilebilir bir çevre için öncelikle tutumsal bariyerlerin kaldırılması gereklidir. Bu da en güzel ve kolay şekilde okul öncesi dönemde geliştirilebilir. Ayrıca engelli çocukların toplumsal yaşama dahil olmasındaki temel sosyal kurum olan eğitimde okul sosyal hizmeti uygulamalarının başlatılması da konuya önemli ve eşsiz bir farkındalık getirecektir.

Türkiye’nin tüm öğrencilerin ihtiyaçlarını içeren “kapsayıcı bir eğitim kanununa” ihtiyacı vardır. Kaynaştırma ya da bütünleştirme eğitimleri hem kavramsal hem de içeriksel olarak yeterli değildir. Bu nedenle de uygulamada çok sayıda sorunla karşılaşılmaktadır. Her çocuğun ihtiyacını gözeterek “kapsayıcı bir eğitim” anlayışının hem kavramsal hem de içeriksel olarak geliştirilmesi gereklidir.

Engelliliğe dair sosyal-etkileşimsel sorunların içerisinde istihdama dair sorunlar ve evlenme ile ilgili sorunlar da yer almaktadır. Bu sorunlar engelli bireylerin ailelerine bağlı birer hayat sürmelerine neden olmaktadır.

Bu çalışmada engelliliğe dair farkındalık sorun alanı içerisinde erişilebilirlik sorunu ve istatistiksel veri eksikliği sorunları saptanmıştır. Erişilebilirlik engelli bireylerin eğitimden istihdama, sağlıktan sosyal aktivitelere katılmaya kadar her alanı etkileyen temel bir sorundur. Bu sorun yalnızca mekânsal düzenlemelerle değil, aynı zamanda tutumsal değişikliklerle aşılabılır. Engellilik hakkında düzenli olarak güncel verilerin sunulduğu istatistiksel çalışmalara ihtiyaç vardır. BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’nin ele aldığı tüm

yaşamsal alanlarda, toplumsal cinsiyet ayrımını içeren ve her engellilik türünü barındıran ve de sosyal bariyerlere de yer veren detaylı ve düzenli istatistik veriler toplanmalıdır. Böyle engellilik alanında engelli bireylerin ve ailelerinin kendilerini ifade etmelerine izin veren ve bu anlamda onları güçlendiren hem akademik hem de uygulamaya yönelik çalışmalar ve sosyal politikalar üretilebilir ve uygulanabilir.

Türkiye’de engelliliğe dair sorun alanlarının aşılmasında engelli bireyler hakkında toplumsal ve bireysel farkındalığın geliştirilmesi gereklidir. Bunun için hem engelli bireylere hem de engelli olmayan bireylere sorumluluklar düşmektedir. Engelsiz bireylerin “Engelli bireyleri toplumsal yaşama nasıl daha etkin katabiliriz?” sorusu üzerinde; engelli bireylerin de “Engelsiz bireylerle fırsat eşitliğine sahip olmamız için ne yapabiliriz?” sorusu üzerinde düşünceleri gereklidir. Böylece her birey çoğulcu, farklılıkları içeren, insan çeşitliliğine saygılı, insan haklarına dayalı bir toplumsal çevre için katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği sürecinde özürülüler politikası*. Açık Kitaplar.
- Barnes, C. (2003). ‘Work’ is a four letter word? Disability, work and welfare. GLADNET Collection. Paper 326. Erişim adresi: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/76582>
- Barton, L. (1998). Sociology, disability studies and education. İçinde T. Shakespeare (Ed.). *Disability reader social science perspectives* (53-64). Cassell.
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Komitesi Genel Yorum No. 5 (1994). *Engelli kişiler*. Erişim adresi: https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=134
- BM (2006). Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (BM EHİS).
- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Burcu, E., Şahin, B. ve Kamanlıoğlu, M. (2006). Özürülü bireylerin eş seçiminde yaşadıkları sorunların cinsiyete göre karşılaştırılması. *Kadın/Woman*, 7(2), 1-30.
- Can, T., Cavlak, U., Galiba, Bahçeli, Merdan, C. ve Çelebi, Y. (2012). Türkiye’de yaşayan özürülülerin eğitim ve mesleki profilleri. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7(28), 103-111. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197881>
- Çocuklar için özel gereksinim değerlendirmesi hakkında yönetmelik. (2019, 20 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 30692). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-1.htm>
- Dağ, A. (2017). Eğitim ile sosyal hizmetin bütünleşmesini hazırlayan koşullar ve Türkiye’de okul sosyal hizmeti. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(12), 718-726. doi: 10.26450/jshsr.108
- Dünya Sağlık Örgütü. (2011). *Dünya engellilik raporu – Yönetici özeti*. Erişim adresi: <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/D%C3%BCnya-Engellilik-Raporu-2011.pdf>

- Engelli ve yaşlı istatistik bülteni. (2022, Ocak). T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf
- Engelliler hakkında kanun (2005, 7 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25868) Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engelliler-hakkinda-kanun/>
- Engellilerin haklarına ilişkin sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun ve engellilerin haklarına ilişkin sözleşme (BM EHİS). (2018, 3 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 5825). Erişim adresi: [https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesmenin-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/](https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesmenin-onaylanmasinin-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/)
- Erişkinler için engellilik değerlendirilmesi hakkında yönetmelik. (2019, 20 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 30692). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2.htm>
- Evcil, N. (29-30 Nisan 2005). Kentsel yaşamda engelli kadın ve istihdam. *Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu*. Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesi: 183-197.
- Genç, F. N. ve Turan, A. T. (29-30 Nisan 2005). Türkiye’de engelli kadınların eğitim ve istihdamı yeni bir umut projesi. *Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu*. Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesi: 198-208.
- Jaeger, P. T., & Bowman, C. A. (2005). *Understanding disability inclusion, access, diversity, and civil rights*. Greenwood Publishing Group.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2017). *Kesşimsel yaklaşımla engellilik ve toplumsal cinsiyet (Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye karşılaştırması)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Karataş, K. (2002). Engellilerin toplumla bütünleşme sorunları bir sosyal politika yaklaşımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (2), 43-55. Erişim adresi: https://drive.google.com/file/d/1ND14PvbiKlJnBn2D4tlqIRgvDcsJ_mgY/view
- Kılıç-Ceyhan, E. ve Özbesler, C. (2021). Anne baba ve ergenlerin gözüyle okul sosyal hizmet uygulamalarına duyulan ihtiyacın belirlenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 2528-9535. doi: 10.26466/opus.839688
- Menda, E., Balkan, N., Berktaş, N. (Hzl.). (2013). *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler*. Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Nüfus ve Konut Araştırması, 2011. (2013, Ocak). Türkiye istatistik kurumu haber bülteni, 15843. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Arastirmasi-2011-15843>
- Oliver, MJ. (1999). The disability movement and the professions. *British Journal of Therapy and Rehabilitation*, 6 (8). Erişim adresi: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/Oliver-The-Disability-Movement-and-the-Professions.pdf>

- Orhan, S. (2013). *Türkiye’de özürlü dostu istihdam politikaları (Durum analizi ve öneriler)* (1 Baskı). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları (ÇASGEM).
- Peters, K. E. ve Opacich, K. (2006). Gender. In G. L. Albrecht (Ed.). *Encyclopedia of disability* (s. 761-765). SAGE Publications.
- Schriner, K. (2011). Sakatlık çalışmaları perspektifinden sakat istihdamı sorunları ve politikaları: Bir uluslararası yaklaşım (Çev.: F. B. Aydar; Der.: D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk). İçinde *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak* (ss. 269-298). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Scotch, R. K. (2000). Models of disability and American with disabilities act (Elektronik Version). *Berkeley Journal of Employment & Labor Law*. 2(1), 213-222. doi: 10.15779/Z38V91G
- Siebers, T. (2011). Teoride sakatlık: Toplumsal inşacıktan beden yeni gerçekliğine (Çev.: F. B. Aydar; Der.: D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk). İçinde *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak* (ss. 81-98). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sungur-Erenoğlu, A. ve Yıldız, S. (2013). Fiziksel erişilebilirlik. İçinde E. Menda, N.Balkan ve N. Berktaş (hızl.). *Engelsiz Türkiye için yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler* (ss. 123-171). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (t.y.). 2030 Engelsiz vizyon. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). Özürülülerin sorun ve beklentileri araştırması 2010. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Engelliler için bilgilendirme rehberi. Erişim adresi: https://aile.gov.tr/media/94446/engelliler_icin_bilgilendirme_rehberi_2021.pdf
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve T.C. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA]. (2009). *Türkiye özürülüler araştırması 2002* (2. Baskı). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Onuncu kalkınma planı 2014-2018 – Özürülülere sunulan hizmetlerin etkinleştirilmesi çalışma grubu raporu 2023* (Yayın No: KB: 2928). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_OzurlulereSunulanHizmetlerinEtkinlestirilmesiCalismaGurubuRaporu-1.pdf
- Timur-Taşhan, S. ve Erci, B. (2018). Dünyada ve Türkiye’de engellileri durumu. İçinde S. Timur-Taşhan ve B. Erci (Ed.), *Her yönüyle engellilik* (ss. 8-23). Anadolu Nobel Tıp Kitabevleri.
- Utku, M. B. (2020). Engelli sorunları ve çözümleri. İçinde M. Tekindal ve S. Attepe-Özden

- (Ed.), *Engellilik alanında sosyal hizmet kuram ve uygulamaları* (ss. 71-84) Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yelçe, N. Z., Ensari., P. D. ve Burat, M. B. (2013). Bilgi ve hizmete erişim. İçinde E. Menda, N. Balkan ve N. Berktaş (hızl.). *Engelsiz Türkiye için yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler* (ss. 19-121). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, R. ve Erdurak, Y. (2016). Öz-form-değer üçgeninde engelli ("Sorun ve beklenti" parametreleriyle akrabalık ilişkileri). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 26-28 Kasım 2015, Türkiye'de Sosyal Hizmet Uygulamasının 50. Yılı: İnsan Değer ve Onurunu Yüceltmek Tam Bildiriler Kitabı* (ss. 407-418). Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Yılmaz, V., B. Yakut-Çakar ve B. Küçükbaşlan (2013). İstihdam. İçinde E. Menda (Proje Yöneticisi). E. Menda, N. Balkan, N. Berktaş (hızl.) *Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler*. Sabancı Üniversitesi Yayınları
- Yücesoy-Özkan, Ş. ve Ö. Kaya. (2013). Destek özel eğitim hizmetleri, tıbbi ve eğitsel rehabilitasyon. Özel eğitim uygulamaları, eğitim programları ve genel eğitimin desteklenmesi. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM). İçinde *Destek Özel Eğitim Hizmetlerinin Verimliliğinin Araştırılması Projesi (DESÖP)* (s. 119-176). Erişim adresi: <https://abis-files.marmara.edu.tr/avesis/d6f3efec-751d-4f37-a688-e0292c9a1c71?AWSAccessKeyId=RH4XO57EMFZAI0XKYZ4D&Expires=1648115575&Signature=7l0jbsQ9DxjSxZ1yibJ3UeOpaHY%3D>